

Jogtörténeti
Értekezések 50.

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK 50.

Sorozatszerkesztő
MEZEY BARNA

MEZEY BARNA (szerk.)

Kölcsönhatások
Európa és Magyarország
a jogtörténelem sodrásában

Gondolat Kiadó • Budapest, 2021

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK 50.

A kötet az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat tagjaként az ELTE Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékén működő MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport programja keretében jelenik meg.
mtajogtortenet.elte.hu



ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes, írásbeli hozzájárulásához van kötve.

© Szerzők, 2021

*www.gondolatkiado.hu
facebook.com/gondolatkiado*

A kiadásért felel Bácskai István
Borítót tervezte Pintér László
Tördelő Jeszenszky Katalin

ISBN 978-963-556-204-6
ISSN 0134-0026

TARTALOM

RÉVÉSZ T. MIHÁLY Jubileumi köszöntő	9
A. GERGELY ANDRÁS A jogi néprajz és jogantropológia hatása a társadalomtudományokra	15
ANTAL TAMÁS Párhuzamos intézmények az angol és a magyar esküdtszék történetéből	22
BALOGH ELEMÉR Az egyházi bíraskodás fő kérdései a középkori Európában	32
BALOGH JUDIT A motívumok szerepe a Csemegi-kódex reformterveiben – átvétel vagy önálló jogalkotás?	40
BÁNKINÉ MOLNÁR ERZSÉBET Örökösödési jog és gyakorlat a Jászkun kerületben 1745 után	52
BATÓ SZILVIA „...azt néki büntethető cselekvényül betudni lehessen...” Adalékok Csatskó Imre tervezetének bűnösségi koncepciójához	62
BEKE-MARTOS JUDIT Az elfeledett (alkotmányos) dokumentum: az 1787-es Northwest Ordinance	70
BÓDINÉ BELIZNAI KINGA A bírói fegyelmi felelősség szabályozása a 19. századi Európában	78

DELACASSE KRISZTINA A csalás és a hamisítás elhatárolási nehézségének előzményei a 19. századi magyar büntetőjogi kodifikáció fényében	87
DOMANICZKY ENDRE Adalékok az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport történetéhez	95
FREY DÓRA Etnikum és állampolgárság összefüggése – a magyar szabályozás története nemzetközi kontextusban	100
GOSZTONYI GERGELY A közösségi média felelősségi kérdéseinek korai szabályozása az Amerikai Egyesült Államokban és az Európai Unióban	111
HEIL KRISTÓF MIHÁLY Adalékok a magyar borkereskedelem történetéhez. Törvényjavaslatok és tervezetek a 18–19. század fordulóján és a reformkor elején	120
HOMOKI-NAGY MÁRIA A nemesi magánjog szabályainak tovább élése a neoabszolutizmus idején	130
JANY JÁNOS René David Etiópiában, avagy a jogi modernizáció eltérő mintái	141
KARÁCSONY ANDRÁS Szuverenitás – jogállam – joguralom	149
KÉPES GYÖRGY A magyar kereskedelmi jogi kodifikáció előtörténete 1792-ig	159
KÉPESSY IMRE Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok elfogadásának egy elfeledett mozzanata	167
LEHOTAY VERONIKA Példa vagy ellenpélda? Német hatások a két világháború közötti magyar büntetőjogra	175
MÁTHÉ GÁBOR A jogtörténetről	184

MEGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN

Anyakönyvezés térben és időben: az állami anyakönyvezés bevezetése és építészeti hatásai a dualizmus korában 193

MEZEY BARNA

„Liberális szó illiberális tettek mellett elenyészik”
– A börtönügyi javaslat az 1843–1844. évi országgyűlés kerületi ülésén 205

NAGY JANKA TEODÓRA

Az európai jogszokáskutatás kultúrtörténeti mintázatai és kaukázusi kapcsolatai: az oszét „élő és gyakorolt jogszokásokról” (Forrásközlés: az alán [oszét] etikai kódex) 220

NAGY NOÉMI

A nemzetiségi egyenjogúság színe és fonákja a ciszlajtán koronatartományok oktatási rendszereiben 237

PÁLVÖLGYI BALÁZS

Divergencia vagy aszinkronitás?
A kivándorlás osztrák és magyar szabályozásának útjai, 1867–1914 246

PANDULA ATTILA

Pálffy Pál (IV.) nádor mortuáriuma 254

PAP ANDRÁS LÁSZLÓ

„Nemzetiségi” és „kisebbségi” fogalmi konstrukciók az 1868. évi XLIV. törvényben 260

PÉTERVÁRI MÁTÉ

A kereskedelmi csőd a második magyar csődtörvényben 271

PETRASOVSKY ANNA

A *ius resistendi*, az ellenállás jogának megítélése a 19. századi természetjogi magyar jogirodalomban 282

RIGÓ BALÁZS

A *Liber Vagatorum* és a világi szegényügyi igazgatás kezdetei Strasbourgban (1509–1523)
– Szatíra a koldulásról a reformáció előestéjén 293

SZABÓ ISTVÁN Néhány vitapont a történeti alkotmány hatályos közjogunkba történő elhelyezéséről	301
SZABÓ SZILÁRD Az Osztrák–Magyar Monarchia fogalom előzményei, kialakulása és jelentése	309
SZÉPVÖLGYI ENIKŐ Gondolatok az állami gyermekvédelemről szóló törvénycikkek 120. évfordulójára	316
VARGA CSABA A jog mint elméleti és történeti kutatások tárgya	324
VERESS EMŐD A szovjet típusú diktatúrák államosításai Kelet-Közép-Európában: értelmezési keretek	332
ZINNER TIBOR Adalékok az igazságügyi tárca fegyelmi bizottságának történetéhez, 1957–1962	351
Jogtörténeti Értekezések	359


Pétervári Máté*

A KERESKEDELMI CSÓD A MÁSODIK MAGYAR CSÓDTÖRVÉNYBEN

Bevezetés

A csődjog célja az adósságait megfizetni nem képes adós vagyonának igazságos felosztása a hitelezői között. A 19. század magyar csődjogi szabályainak fókuszában elsősorban a természetes személyek álltak,¹ azonban ennek a jogterületnek a fő célja mégis a kereskedelmi viszonyok rendezése, a hitelezői követelések biztosítása által a gazdaság fellendítése volt. A gazdaság működése pedig általában jelentős eltéréseket mutat a mindennapi élettől. A legegyszerűbb példa erre, hogy egy átlagember ritkán vezet vagyoni viszonyairól kimutatást, míg a kereskedőket már az 1840. évi törvények kötelezték a vagyonmérleg vezetésére. Ennek okán már korán felmerülhetett az a gondolat, hogy a kereskedők vonatkozásában eltérő szabályokat határozzon meg a jogalkotó a csődeljárásokban.²

* Pétervári Máté PhD, adjunktus, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Jogtörténeti Tanszék. ORCID ID: 0000-0002-7221-9111

Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-4 – SZTE-41 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült. 

¹ LŐRINCZI Gyula: A mai magyar csődjogi szabályozás jogtörténeti gyökerei (Szomorújáték három felvonásban). *Jogtörténeti Szemle*, 2011. 4. sz. 20. p.

² ÓVÁRI Kelemen: *A csődrendszer. Tekintettel a nevezetesebb külföldi csődtörvényekre, s különösen a magyar csőd és csődeljárás részletes ismertetése*. Pest, 1871, Eggenberger, 21. p.

A kereskedőkre vonatkozó rendelkezések az első magyar csődtörvényben

Az első magyar csődtörvény, az 1840. évi XXII. törvénycikk nem mulasztotta el ezt a lehetőséget, így számos rendelkezésében igyekezett a csődper szabályait a kereskedőkre „szabni”. A kereskedő fogalmát a csődtörvényekkel együtt elfogadott váltótörvények határozták meg. Ennek értelmében a kereskedői minőséget egyszerű adminisztratív aktussal megszerezhették az erre aspirálók, kereskedési címüket kötelesek voltak a váltótörvényszéknél, illetve lakóhelyük függvényében a városi tanácsnál vagy a vármegyénél bejegyeztetni. A bejegyző hatóság csupán a törvény által megállapított feltételeknek való megfelelést ellenőrizhette, ha ezeknek eleget tett az adott személy, akkor köteles volt kereskedőként bejegyezni. Ez arra kötelezte az e minőséget elnyerőket, hogy a hatóság által hitelesített kereskedési könyveket vezessenek, és évente kereskedői mérleget készítsenek. Ezek jelentősen megkönnyítették a kereskedelmi jogvitákban a bizonyítást.

A legfontosabb rendelkezése a kereskedők kapcsán az 1840. évi XXII. törvénycikknek, hogy a rendi korszak jogegyenlőtlensége idején a kereskedők között rendi állástól függetlenül jogegyenlőséget teremtett. Ennek következtében a csőd alá jutott kereskedő illetékes bíróságát kizárólag a kereskedési telepének székhelye határozta meg a rendi állásától függetlenül. Emellett a csődület hivatalból való elrendelésére a kereskedők esetében külön esetkörrel biztosított a bíróságnak a törvény, miszerint ha a kereskedői könyvekből kiviláglik, hogy annak rendes befejezését az adós három hónapig elmulasztotta, vagy azokat nyilvánvalóan meghamisította. Jelentős különbség volt még a kereskedők esetében, hogy a vagyombukott kereskedő feleségének hozományát kizárólag abban az esetben részesítette kitüntetett osztályozási helyben a sorozás alkalmával, ha azt az illetékes hatóságnál bejegyeztette. Emellett a kereskedői minőség kizárólag a büntetőjogi jogkövetkezmények esetében jelentett különbséget a magánszemélyekhez képest.

A kereskedelmi csőd megjelenése a kiegyezés utáni kodifikációs folyamatokban

A második magyar csődtörvény kodifikációja alkalmával természetesen ismételt felmerült a kérdés, hogy a kereskedők külön elbírálás alá essenek-e a csődeljárásban. A Magyar Jogászegylet 1872-ben vette górcső alá a kérdést.³ Schnierer Gyula a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium osztálytanácsosaként terjesztette elő indítványát,⁴ miszerint a kereskedelmi csőd külön szabályozást nyerjen a közönséges csődtől.⁵ Ezt azzal indokolta, hogy véleménye szerint kettő típusa különböztethető meg a csődöknek, amelyeknek kezelése így eltérő elveken alapuló eljárásokat igényel. A két fő csoportként a nagy- és kisbirtokosok, valamint a kereskedők és iparosok csődjeit jelölte meg. Azzal érvelt, hogy a készülő kereskedelmi törvénykönyvnek az összes kereskedelmi jogviszonyt szabályoznia kell, így a kereskedők fizetésképtelenségét is, így ennek kodifikációja megfelelő alkalmat kínál a csődjogi reformok számára és a csődeljárás két típusa elkülönítésére. Ennek megfelelően az indítvány pontos szövegezése így szólt: „*az alkotandó új magyar kereskedelmi törvénykönyvben a kereskedői csőd is, a kereskedelmi jogviszonyokhoz mért külön határozmányok által szabályoztassék.*”⁶

Az előterjesztést Szwetenay Miklós a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara⁷ részéről is támogatta a kamara titkáráként⁸ benyújtott véleményében,⁹ ugyanis a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterhez intézett emlékiratában a kamara is szorgalmazta a kereskedelmi csőd bevezetését, amelyhez a magyar kereskedelmi és iparkamarák küldöttjeiből álló gyűlés is csatlakozott 1871 decemberében. A kamarai titkár szintén azt emelte ki, hogy a kereskedők viszonyai jelentős különbséget mutatnak a közönséges csőd alanyaitól,

³ Az 1870-ben először ülésező Magyar Jogászegylet az ország jogászai értelmiségének egybefogását célozta, amelynek feladata tudományos kérdések megvitatása és ezekben közös álláspont kialakítása a törvényhozás befolyásolása céljából. RICHTER Richard: *A Magyar Jogászegylet és a Magyar Jogászegylet alapítása*. In MÁTHÉ Gábor (szerk.): *A Magyar Jogászegylet (1870) és a Magyar Jogászegylet (1879) alapítása*. Budapest, 2010, Kódexpressz. 37., 51. p.

⁴ SZINYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. XII. k. Budapest, 1908, Hornyánszky, 534-536. pp.

⁵ SCHNIERER Gyula: Indítvány a kereskedelmi csődnek külön szabályozása tárgyában. In SIEGEMUND Vilmos (szerk.): *A Magyar Jogászegylet évkönyve 1872. évre*. I. k. Pest, 1872, Fanda és Frohna Könyvnyomdája, 9. p.

⁶ SCHNIERER 1872, 10. p.

⁷ KRUSÓCZKI Bence: A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara szerepe a tisztességtelen versenycselekmények kapcsán. *Acta Universitatis Szegediensis. Forum. Publicationes Discipulorum Iurisprudentiae*, 2019. 1. sz. 202. p.; ZACHAR Péter Krisztián: *Gazdaság, politika, érdekképviselet. Fejezetek a magyar és európai gazdasági kamarák történetéből*. Budapest, 2016, Heraldika, 20–21. p.

⁸ SZINYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. XIII. k. Budapest, 1909, Hornyánszky, 1198. p.

⁹ SZWETENAY Miklós: Vélemény. In SIEGEMUND Vilmos (szerk.): *A Magyar Jogászegylet évkönyve 1872. évre*. I. k. Pest, 1872, Fanda és Frohna Könyvnyomdája, 216–218. pp.

így indokolt a két eljárási forma különválasztása. Elsősorban közgazdaságtani szempontból igyekezett megvilágítani, hogy melyek a kereskedők sajátosságai, amelyek a kereskedelmi csőd esetén figyelembe veendőek. Fő különbségként a csődnyitás szemléletében való eltérést, a leltár és mérleg készítésének kötelezettségét, vagy a kereskedelmi könyvek vizsgálatának szükségességét jelölte meg. Emellett magától értetődőnek tartotta, hogy a tervezett reform lehetőséget biztosít a kényszeregyezés jogintézményének magyarországi meghonosítására. A külföldi törvényhozási példákkal támasztotta alá a kereskedelmi csőd bevezetésének szükségességét, amely így a nemzetközi trendnek megfelelő lépés lehetne.

A szakosztályi ülésen vitatták meg 1872. szeptember 24-én Schnierer Gyula indítványát, amely alkalommal az indítványozó az ülés kezdetekor nem jelent meg, így előadóként Óvári Kelemen ismertette az előterjesztést.¹⁰ Óvári tudományos igénnyel elemezte az indítvány tételmondatát, három eldöntendő kérdést azonosítva: 1. kétféle csőd (kereskedői és közönséges magánjogi) szabályozására kerüljön-e sor, 2. a kereskedői csődöt külön szabályozzák-e és 3. a kereskedői csőd szabályai az új magyar kereskedelmi törvénykönyv részét képeznek-e.¹¹ Az első két kérdésben egyetértett az előadó az indítványozóval és a véleményezővel, miszerint a külföldi példák alapján az elkülönítés szükségessége egyértelmű, azonban vitatta, hogy ezt milyen módon kellene megvalósítani. Schnierer azon javaslatát ellenezte, hogy különböző elvekre lenne alapítandó a két eljárási típus, ugyanis véleménye szerint azonos alapelvek szükségesek mind a kereskedelmi csődre, mind a közönséges csődre, csupán a részletszabályozás tekintetében válik szükségessé az egyes rendelkezéseknek a különböző viszonyokhoz való igazítása. Ezen állítását a nemzetközi gyakorlattal indokolta, különösen az egyes német államok perrendtartásaira hivatkozva.

Óvárinak a harmadik kérdésre adott válasza azonban az indítvánnyal ellentétben egyértelműen elutasító. A kereskedői csődjog anyagi jogi szabályainak beemelését még akár lehetségesnek is, bár nem támogatandónak, tartaná az újonnan készülő kereskedelmi törvénykönyvbe, mivel ezek között előfordulnak jelentős eltérések a közönséges csődtől. Az alaki jogi szabályok esetén viszont már feltétlenül elvetette ezt a javaslatot, mivel ez a szempont ebben az esetben már nem érvényesül. A kereskedelmi csődeljárás különálló szabályozásával a közönséges csőddel való egység megtörme, amely elvi eltérések

¹⁰ Óvári Kelemen kezdő jogásként egy évvel korábban jelentette meg tudományos csődjogi monográfiáját és emellett magántanárként csődjogot is tanított a pesti Magyar Királyi Tudományegyetemen, így elismert tekintélyként nyilvánulhatott meg a témában. PÉTERVÁRI MÁTÉ: Óvári Kelemen (1844–1925). *Acta Universitatis Szegediensis. Forum. Acta Juridica et Politica*, 2020. 1. sz. 532., 535–537. pp.

¹¹ Az egyesült II. és IV. szakosztály második ülése. In SIEGEMUND Vilmos (szerk.): *A Magyar Jogászegyülés évkönyve 1872. évre*. II. k. Pest, 1872, Fanda és Frohna Könyvnyomdája, 294–295. pp.

hiányában problémákat generálna. A közönséges csődnek új szabályozása hiányában ugyanis a hatályos polgári perrendtartás általános elveiből nyílna lehetőség a mindkét csődtípust meghatározó elvek átemelésére, de az 1868. évi LIV. törvénycikk hiányosságai miatt erre a gyakorlati tapasztalatok alapján alkalmatlan. A perrendtartás ilyen irányú kiindulópontként való figyelembevétele nélkül viszont csak a hatályos perrendtartás és a hatályos közönséges csődtől eltérő elvek szerinti szabályozásra nyílna alkalom, amely a már korábban említett elvegységet semmisítené meg. Emiatt azt javasolta, hogy a kereskedelmi csőd szabályozására a polgári perrendtartás és a közönséges csődeljárás szabályozása után kerüljön sor. Ezt az állítását a tudományos munkásságában gyakran megjelenő természeti metaforával igazolta: *„az általánosságok megelőzik a különlegességeket, hogy a nemekből erednek a fajok, ezekből meg az egyedek, s hogy nem az egész alkalmazkodik a részhez, hanem a rész az egészhez.”* Óvári záróképpen így a csőd anyagi jognak az új kereskedelmi törvénykönyvben való szabályozását javasolta, míg a csődeljárást kiegészítésként az újonnan elkészítendő perrendtartás részévé tette volna.

Schnierer, az eredeti javaslattevő időközben az ülésre megérkezvén pártolta Óvári módosítását, csupán leszögezte, hogy az új szabályozás elkészülése a kereskedelmi élet számára sürgető kérdés. Az ülés levezető elnöke Óvári határozati javaslatát túlzottan hosszúnak találva az alábbiak szerint alakította át az eredeti tételmondatot: *„a kereskedői csőd a kereskedelmi jogviszonyokhoz mért külön határozmányok által szabályoztassék”*, amelyet a Magyar Jogászegyülés egyhangúlag elfogadott.

A kereskedelmi csőd az országgyűlés előtt

A Magyar Jogászegyűlésben lefolytatott vita különösen fontos lépése lehetett a kereskedelmi csőd magyarországi meghonosodásának, mert a Magyar Jogászegyűlés erről tárgyaló ülésének levezető elnöke Apáthy István volt. A kereskedelmi törvénykönyv elkészítője így a szakmai körök álláspontját „testközelből” ismerhette meg. Emiatt akár szándékolt döntése lehetett levezető elnökként, hogy a kereskedelmi csődnek, vagy annak csak anyagi szabályainak beemelésének igényét a kereskedelmi törvénykönyvbe kihagyta a gyűlés elfogadott határozatából. Ekkor már ugyanis előrehaladott készültségi állapotban (1872 júniusában kapta a megbízatást Szláv József kereskedelmi minisztertől,¹² amelynek következtében 1873 elejére készítette el Apáthy)¹³ lehetett a kereskedelmi

¹² APÁTHY István: *Kereskedelmi jog. A magyar kereskedelmi törvény alapján. Tekintettel a nevezetesebb európai törvényekre.* Budapest, 1876, Eggenberger, 69. p.

¹³ APÁTHY 1876, 74. p.

törvénykönyv tervezete, amelyből hiányoztak a kereskedelmi csődre vonatkozó rendelkezések.¹⁴ A tervezet megvitatására összehívott értekezleten a kereskedelmi csőd a kereskedelmi törvénykönyvben való szabályozása már nem merült fel,¹⁵ ahogyan az országgyűlés elé benyújtott tervezetben sem,¹⁶ így az 1875. évi XXXVII. törvénycikk nem szabályozta a kérdést.

Az új csődtörvény elkészítésével szintén Apáthy Istvánt bízta meg Pauler Tivadar igazságügy-miniszter, 1873-ban.¹⁷ Az elkészült csődjogi tervezetben a Magyar Jogászegyűlés határozatának megfelelően a kereskedelmi csőd külön szabályozást nyert. Apáthy a tervezet indokolásában a külföldi példák bemutatását követően kifejtette, hogy az osztrák minta követését tartja célszerűnek, mivel a kereskedelem sajátos szabályainak érvényesítéséhez a csődjogban nem szükséges külön törvényt alkotni a kereskedelmi csődről, hanem elegendő a kereskedelmi csőd kivételes szabályainak rögzítése az új csődtörvényben.¹⁸ Ennek megfelelően a törvénytervezet általánosként a közönséges csőd szabályait határozta meg, míg a kereskedelmi csőd esetében csak az ettől való eltérésekről rendelkezett. A tervezet e vonatkozásában változatlanul került az országgyűlés elé,¹⁹ amely ezen már nem is változtatott, így a kereskedelmi csőd az 1881. évi XVII. törvénycikkben nyert szabályozást.²⁰

A kereskedelmi csőd a német és osztrák mintákban

A magyar törvény elkészítésekor elsősorban a német és osztrák mintákat vették alapul, így a kereskedelmi csőd kapcsán is ezeket érdemes vizsgálni. Ezek közül az 1855. évi porosz csődrendtartás a francia mintát követve a kereskedői csődeljárást szabályozta elsősorban, viszont a franciától eltérően

¹⁴ APÁTHY István: *A magyar kereskedelmi törvénykönyv tervezete*. Budapest, Franklin, 1873.

¹⁵ KILÉNYI Hugó (szerk.): *Kereskedelmi törvényjavaslat és a tárgyalására egybehívott értekezlet jegyzőkönyvei*. Budapest, 1875, Löwinger.

¹⁶ Az 1872. évi szeptember hó 1-ére hirdetett országgyűlés Képviselőházának irományai. XXV. k. Budapest, 1875, Schlesinger és Wohlaue, 106–199. p.

¹⁷ APÁTHY István: *A magyar csődjog rendszere*. I. k. Budapest, 1887, Eggenberger, 46. p.

¹⁸ APÁTHY István: *A magyar csődtörvény tervezete*. Budapest, 1874, Magyar Kir. Egyetemi Könyvnyomda, 19–23. p.

¹⁹ Az 1878. évi október hó 7-ére hirdetett országgyűlés Képviselőházának irományai. X. k. Budapest, 1879, Pesti Könyvnyomda, 39–47., 56–58. p.

²⁰ HALMOS Károly: A csődtörvény csődtörténete. In MANHERCZ Orsolya (szerk.): *Historia critica. Tanulmányok az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Történeti Intézetéből*. Budapest, 2014, ELTE Eötvös Kiadó, 224. p.

a magánszemélyekre is kiterjesztette az eljárást.²¹ Főszabályként a kereskedőkre vonatkozó szabályozást tartalmazta,²² de rendelkezett a magánszemélyekre vonatkozó kivételes rendelkezésekről is.²³ Az 1869. évi bajor perrendtartásba foglalt csődjogi szabályok nem tettek különbséget a kereskedők és a közönséges adósok között.²⁴ Az 1877. évi német csődrendtartás kiindulópontja az 1855. évi porosz csődrendtartás volt, viszont e kérdésben nem követték az előképet, így a kereskedelmi és a közönséges csődöt nem választották el egymástól.²⁵ Ezt azzal indokolták, hogy nem olyan jelentősek azok a különbségek, amelyek okán elkülönítik a két csődtypust, hogy ne lehetne kiküszöbölni azokat, és egységesen szabályozni a csődeljárást. Emellett a bírói joggyakorlatban jelentkező bizonytalanságot kívánták elkerülni ezáltal, mivel gyakran kétséges, hogy ki minősül kereskedőnek a német kereskedelmi törvénykönyv (*Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch von 1869*) értelmében. Ennek következtében pedig az alkalmazandó csődjogi szabályok tekintetében is zavar keletkezhet.²⁶

Az osztrák csődjogi kodifikáció alkalmával viszont az általános és a kereskedői csőd elválasztása mellett döntöttek, mivel e szabályok kereskedőkre korlátozását helytelennek vélték. A kereskedők számára csupán az általános eljárás gyorsítását kívánták biztosítani. Emiatt főszabályként az általános csődeljárást szabályozta a törvény, amelyet kiegészítettek, módosítottak a kereskedőkre vonatkozó külön szabályok a kereskedelmi csőd esetére.²⁷ A második magyar csődtörvény így az 1868. évi osztrák csődrendtartást követte, amely szintén

²¹ Christiane E. VOLLMERSHAUSEN: *Vom Konkursprozess zum Marktbereinigungsverfahren. Das deutsche Konkursverfahren vom Jahr 1700 bis heute – Eine exemplarische Untersuchung.* Berlin, 2007, LIT, 101. p.

²² C. F. KOCH: *Die Preussische Konkurs-Ordnung herausgegeben mit Kommentar, unter Benutzung der Materialien und Einschaltung der Ministerial-Instruktion an den betreffenden Stellen.* Berlin, 1855, J. Guttentag, 91-92. pp.

²³ KOCH 1855, 216. p.

²⁴ VOLLMERSHAUSEN 2007, 187. p.

²⁵ Julius PETERSEN – Georg KLEINFELLER: *Konkursordnung für das Deutsche Reich nebst dem Einführungsgesetz, den konkursrechtlichen Bestimmungen des Genossenschaftsgesetzes und dem Reichsgesetz vom 21. Juli 1879, betr. die Anfechtung von Rechtshandlungen eines Schuldners außerhalb des Konkursverfahrens.* Dritte vermehrte Auflage, Lahr, 1892, Verlag von Moritz Schauenburg, XIII. p.; Otto von VÖLDERNDORFF: *Konkursordnung für das Deutsche Reich nebst dem Einführungsgesetz und dem Reichsgesetz vom 21. Juli 1879, betr. die Anfechtung von Rechtshandlungen eines Schuldners ausserhalb des Konkursverfahrens.* Zweite Auflage, Erlangen, 1884, Verlag von Palm & Enke, 24. p.; Anke MAIER: *Die Geschichte des deutschen Konkursrechts, insbesondere die Entstehung der Reichskonkursordnung von 1877.* Frankfurt am Main, 2003, Peter Lang, 148. p.

²⁶ *Motive zu dem Entwurf einer Deutschen Gemeinschuldordnung.* I. Band, Berlin, 1873, Verlag der Königlich-Geheimen Ober-Hofbuchdruckerei, 9–10. p.

²⁷ Josef KASERER: *Commentar zur österreichischen Concursordnung mit sämmtlichen Materialien, dem Gesetze vom 9. Jänner 1869 nebst Motiven und mit Formularien.* Wien, 1869, G. J. Manz'schen Buchhandlung, 15-16. pp.; 17. p.; Johann Baptist ZUGSCHWERDT: *Praktisches*

a csődtörvényben szabályozta a kereskedői csőd intézményét. Érdeemes még megjegyezni, hogy a magyar csődtörvény tervezetének elkészítésekor a másik fő mintaként szolgáló, 1873-ban kiadott német csődtörvényjavaslat kapcsán Apáthy István arra a megállapításra jutott, hogy jelentős módosítások várhatóak még rajta, mivel téves az a koncepció, amely a forgalmi jogot unifikálja, valamint a kereskedelmi és a közönséges csődöt nem különíti el.²⁸ E megállapítása azonban tévesnek bizonyult, mivel az 1877. évi német csődrendtartás megőrizte az eredeti megoldást.

A magyar kereskedelmi csőd szabályozása az osztrák csődtörvény fényében

Az 1868. évi osztrák csődtörvény a következő csomópontokat állapította meg, amely kérdésekben eltérés szükséges az általános csődeljárástól a kereskedők esetén: 1. az illetékes bíróság meghatározása, 2. a csőd megnyitása a fizetés megszüntetésekor, 3. előterjesztése a vagyoni helyzet pontos mérlegének és a tartozások jegyzékének, 4. kényszeregyezséggel való befejezése a csődnek és 5. a csőd következményei a vagyombukott kereskedő vonatkozásában.²⁹ A bejegyzett kereskedők és kereskedelmi társaságok esetében így jelentős különbségeket rögzítettek a törvényben.

A második magyar csődtörvény kereskedelmi csődre vonatkozó rendelkezései számos esetben minimális eltérésekkel azonosak az 1868. évi csődtörvény szabályaival, amelyeknek bemutatására vállalkozom a továbbiakban. Az osztrák csődeljárás a kereskedelmi csődöket a kereskedelmi bíróságokhoz utalta,³⁰ míg az általános csődben a rendes bíróságok járhattak el.³¹ Az Osztrák Császárság területén ez azt jelentette, hogy a kereskedelmi csődöket a kereskedelmi törvényszékek bírálták el a bécsi, prágai és trieszti illetékességi területen belül, azonban az ország többi részén önálló kereskedelmi törvényszéket nem hoztak létre, hanem csupán két szakbíróból és egy kereskedői jogállású ülnökből álló

Handbuch zur Concurs-Ordnung für die im österreichischen Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder. Wien, 1869, Wilhelm Graumüller, 209. p.

²⁸ APÁTHY István: *A kényszer-egység a csődeljárásban. Székfoglaló értekezés.* Budapest, 1875, M. Tud. Akadémia Könyvkiadó, 12. p.

²⁹ Carl von KISSLING: *Die österreichische Concursordnung mit Commentar und Formularien.* Zweite Auflage, Wien, 1877, Manz'schen k. k. Hof-Verlags- und Universitäts-Buchhandlung, 282. p.; KASERER 1869, 17. p.

³⁰ KASERER 1869, 234. p.

³¹ KISSLING 1877, 121–122. p.

kereskedelmi tanácsok jártak el ezekben az ügyekben.³² A fellebbviteli bírói fórumok viszont már nem különültek el a rendes bíróságtól.³³

Az eljáró bíróságok elkülönítése a csődügyekben csak kis részben valósulhatott meg a magyar törvényben a kereskedelmi csődeljárások esetén. A budapesti és a pestvidéki kir. törvényszékek illetékességi területén telephellyel rendelkező kereskedő, vagy székhellyel bíró kereskedelmi társaság esetében a budapesti kir. kereskedelmi és váltótörvényszék járhatott el.³⁴ Minden más esetben a területileg illetékes m. k. törvényszékek hatáskörébe tartoztak a kereskedelmi csődök is. Magyarországon sem váltak el a csődügyekben a fellebbviteli fórumok a rendes bírósági rendszertől.

Mind az osztrák, mind a magyar csődtörvény szinte azonos módon szabályozta a kereskedők csődjének megnyitását, ugyanis hitelezői kérelem benyújtásakor már a fizetések megszüntetése esetén a csődöt el kellett rendelni a kereskedők körében, míg a közönséges csőd csupán vagyonihiány esetén volt elrendelhető. Emellett az eltérő szemléletmódot jól tükrözi, hogy a kereskedőknek főszabály szerint maguknak kellett fizetéseik megszüntetése esetén a csődöt kérelmezniük.³⁵ Ugyanígy csekélyebb változtatásokkal vette át az 1881. évi XVII. törvénycikk kodifikációja során a magyar jogalkotó a mérleg megállapításáról szóló fejezetet.

A magyar törvény kereskedelmi csődre vonatkozó rendelkezéseit összevetve az osztrák mintával azonban megállapítható, hogy a magyar törvényből hiányzik a kereskedőkre vonatkozó kényszeregyezés lehetősége és a kereskedői csőd jogkövetkezményeinek összefoglalása. A jelentősebb különbséget a kereskedői kényszeregyezés hiánya okozza. Az eredeti magyar csődtörvényjavaslat a csődöt lezáró kényszeregyezés megkötésére még csupán a kereskedelmi csőd esetén biztosított jogosultságot.³⁶ A törvényjavaslat vitája során azonban Unger Alajos javaslatára³⁷ a javaslatot megfogalmazó Apáthy István és a jogügyi bizottság ellenkezése dacára kiterjesztették a kényszeregyezést a közönséges csődre is.³⁸ Az országgyűlési képviselők szavazatai megosztottak voltak a kérdésben, de a kényszeregyezés általános szabályozása nyerte el

³² JOSEPH ULBRICH: *Lehrbuch des Oesterreichischen Staatsrechts. Für den akademischen Gebrauch und die Bedürfnisse der Praxis.* Wien, 1883, Verlag von Carl Konegen, 173. p.

³³ TÉRFI Gyula: Kereskedelmi bíróságok. In MÁRKUS Dezső (szerk.): *Magyar jogi lexikon.* IV. k. Budapest, 1903, Pallas, 640. p.

³⁴ STIPTA István: *A magyar bírósági rendszer története.* Debrecen, 1997, Multiplex Media-Debrecen U. P., 128. p.

³⁵ HORVÁTH Attila: *A magyar magánjog történetének alapjai.* Budapest, 2006, Gondolat, 483. p.

³⁶ APÁTHY István: A csődtörvényjavaslat elvei. *Magyar Themis*, 1880. 12. sz. 95. p.

³⁷ P. SZATHMÁRY Károly (szerk.): *Az 1878. évi október 17-ére hirdetett országgyűlés Képviselőházának naplója.* XVI. k. Budapest, 1881, Pesti Könyvnyomda, 85. p.; 125–126. p.

³⁸ *Az 1878. évi október hó 7-ére hirdetett országgyűlés Képviselőházának irományai.* XXI. k. Budapest, 1881, Pesti Könyvnyomda, 154–155. p.

a többséget.³⁹ Ennek következtében megtörtént a törvény strukturális átformálása is, így a kereskedelmi csőd IV. fejezete helyett a közönséges csőd IX. fejezetébe kerültek át a kényszeregyezés szabályai.⁴⁰

A magyar kereskedelmi csőd jellege és gyakorlati megvalósulása

Az 1881. évi XVII. törvénycikk tehát külön szabályozta a csődjog alaki szabályai között a kereskedelmi csődöt, annak ellenére, hogy az elfogadott törvényben a kereskedelmi és közönséges csőd között érdemi különbség kizárólag a csődnyitás szabályaiban maradt, mivel a kényszeregyezés nem maradt a kereskedelmi csőd sajátossága. Emellett a mintaként szolgáló 1868. évi osztrák csődtörvényhez képest a kereskedelmi csődben eljáró bíróságok esetében sem tapasztalható a főváros és környéke kivételével éles elkülönülés az általános szabályokhoz képest. Bár nyilvánvalóan a kereskedelmi élet központja Budapest volt már ekkor is, így ez is jelentős rendelkezésnek mondható. A törvény e vonatkozásban történő országgyűlési módosításával hasonló sajátosságok tapasztalhatók az 1881. évi XVII. törvénycikkben a kereskedők esetében, mint az 1840. évi XXII. törvénycikkben, csupán egy fejezetbe rendezték e rendelkezéseket.

Apáthy István a csődtörvényhez igazodva csődjogi monográfiájában a magyar szabályozás kapcsán a csődeljárás két külön nemét különítette el, így „külön kereskedelmi csődeljárást” azonosított.⁴¹ Králik Lajos ezzel szemben arra a megállapításra jutott, hogy a második magyar csődtörvényben is egyféle csődeljárás van, és a kereskedelmi csődnek csak külön címet adtak, mivel a csődnyitás kivételével az eljárás egyes szakaszai azonosak.⁴² Messinger Simon definíciója tükrözte talán leghűebben a valóságot, amely szerint a kereskedelmi csőd Magyarországon a közönséges csőd kereskedőkre és kereskedelmi társaságokra alkalmazandó kiegészítő rendelkezéseit jelentette.⁴³

³⁹ P. SZATHMÁRY Károly (szerk.): *Az 1878. évi október 17-ére hirdetett országgyűlés Képviselőházának naplója*. XVII. k. Budapest, 1881, Pesti Könyvnyomda, 53. p.

⁴⁰ *Az 1878. évi október hó 7-ére hirdetett országgyűlés Képviselőházának irományai*. XXI. k. Budapest, 1881, Pesti Könyvnyomda, 344. p.

⁴¹ APÁTHY 1887, 58. p.

⁴² KRÁLIK Lajos: *A csődtörvény. (1881. évi XVII. törvénycikk.)*. Budapest, 1881, Athenaeum, 178. p.

⁴³ MESSINGER Simon: Kereskedelmi csőd. In MÁRKUS Dezső (szerk.): *Magyar jogi lexikon*. IV. k. Budapest, 1908, Pallas, 640. p.

Az általam vizsgált joggyakorlat is azt bizonyította,⁴⁴ hogy a mindennapi ítélkezésben nem vált el egymástól két külön csődeljárási nemre a kereskedelmi és a közönséges csőd. A bíróságok inkább csupán kiegészítő rendelkezések-ként kezelhették a kereskedelmi csőd szabályait. A vizsgáltak közül egyetlen csődeljárásban azonosítható a kereskedelmi csőd szabályainak alkalmazása,⁴⁵ de ebben az esetben sem jelölték külön kereskedelmi csődként az eljárást, pusztán az alkalmazott jogszabályhelyek okán ismerhető ez fel. Ennek kapcsán azonban érdemes megjegyezni, hogy a töredékes levéltári források jellemzően a csődnyitással kapcsolatos iratokat nem őrizték meg, amely esetben a leginkább releváns, hogy a közadós kereskedőnek vagy kereskedelmi társaságnak minősül-e. Mindenesetre az megállapítható, hogy éles elkülönítése a csődeljárás két nemének semmiképpen sem tapasztalható az általam vizsgált bírósági gyakorlatban.

Králik arra a sommás megállapításra jutott a kérdésben, hogy külön kereskedelmi csődre szükség sincsen.⁴⁶ Ez véleményem szerint a második magyar csődtörvény kapcsán generálisan nem kijelenthető csupán azért, mert az 1877. évi német csődrendtartás mellőzte ezt a megoldást. Az viszont kétségtelennek tűnik, hogy az országgyűlési módosítás következtében olyan csekély mennyiségű eltérő rendelkezés maradt az általános szabályozáshoz képest, különösen a mintaadó osztrák csődtörvénnyel összehasonlítva, amely a kereskedelmi csőd külön szabályozását szükségtelenné tette a második magyar csődtörvényben. A kényszeregyezés általánossá tétele azonban a törvény részletes vitájának egyik utolsó elemeként került elfogadásra, így némiképp érthető módon nem kerülhetett már sor a csődtörvényjavaslat teljes strukturális átalakítására, főként mivel a kereskedelmi és közönséges csőd elválasztását alapelveként már korábban rögzítették. Apáthy még hét évvel később megjelent könyvében is jelezte, hogy e módosítás az igazságügyi bizottság ellenkező álláspontja ellenére történt.⁴⁷ A jogalkotó a külön szabályozással viszont igazodni tudott a kereskedelmi kamarák és az Apáthy számára különös jelentőséggel bíró Magyar Jogászgyűlés által támasztott igényekhez.

⁴⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltára, Szeged (a továbbiakban: MNL CSCSMLSZ) Szegedi Kir. Ítéltábla iratai VII. 1. 1891. I. b. 23. d.; 24. d.; 25. d.

⁴⁵ MNL CSCSMLSZ Szegedi Kir. Ítéltábla iratai VII. 1. 1891. I. b. 23. d. 1891/129. (A Szegedi Általános Takarékpénztár csődügye) 8642/1890.

⁴⁶ KRÁLIK 1881, 321. p.

⁴⁷ APÁTHY István: *A magyar csődjog rendszere*. II. k. Budapest, 1888, Eggenberger, 132. p.